

« ERTAKLAR MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI MA'NAVY- AXLOQIY TARBIYALASH VOSITASI »

Salimova Sharofat

*Xiva pedagogika kolleji "Tillar" kafedrasining
Oliy toifali o`qituvchisi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada ertaklar maktabgacha yoshdagi bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash vositasi ekanligi haqida mulohazalar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim tizimi, ertak, ma'naviy salohiyat, tarbiya, ma'naviyat va ma'rifat, A. V. Zaporjets va h.k

Zamonaviy pedagog oldida maktabgacha yoshdagi bolalarni axloqiy tarbiyalashning keskin muammosi turibdi va uning keskinligi hech qachon zaiflashmagan, chunki odamlar ongida axloq jamiyatimizning o'zagi, asosidir. "Kitob – madaniyatning eng katta yutug'i, san'at asari, ta'lim-tarbiyaning qudratli vositasidir", -deb yozgan edi K.D. Ushinskiy. Shuningdek, rus olim A. V. Zaporjets o'z asarlarida: "Bolaning san'at asarini tushunish yo'lidagi birinchi qadamlari uning shaxsiyatining shakllanishiga, uning axloqiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin" deb ta'kidlagan.

Bolaning ma'naviy-axloqiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan janrlardan biri xalq ertaklaridir. Ertaklarda qahramonlarning ijobiy va salbiy sifatlari ancha aniq ifodalangan. Ularda ijobiy qahramon har doim g'olib bo'ladi va yovuz odam o'z aybini tan olib, yaxshi bo'ladi yoki ko'pincha jazolanadi. Ertaklardagi birorta ham inson jinoyati qasossiz qolmaydi. Bolalar buni juda yaxshi tushunadilar va eslashadi. Agar kattalar bolaga ertak o'qiyotganini ko'rsangiz, bolaning butun hissiyotlar ichida o'tirganini ko'rishingiz mumkin. U ertakni diqqat bilan, chalg'itmasdan tinglaydi, qayerdadir quvonadi, qayerdadir qahramon haqida qayg'uradi, hayratda qoladi va hokazo. Bir so'z bilan aytganda, bola bu ertakni yashaydi, har bir ijobiy qahramonning rolini o'ynaydi, u bilan o'zini bog'laydi.

Rus olimi A. V. Zaporjetsning maktabgacha yoshdagi bolalarning ertaklarni idrok etishini o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlarida badiiy adabiyotning bolaning axloqiy fazilatlarini tarbiyalashdagi ahamiyati ko'rib chiqildi. Ular bizga quyidagi xususiyatlarni ajratib ko'rsatishga imkon berdi. Bolalar noaniq vaziyatlardan, kim yaxshi va kim yomon ekanligi aniq bo'lmaganda, qoniqmaydi. Bola darhol ijobiy belgilarni ta'kidlashga harakat qiladi va ularning pozitsiyalarini so'zsiz qabul qiladi. Va o'z rejalarini amalga oshirishga to'sqinlik qiladigan har bir kishiga nisbatan u keskin salbiy munosabatda bo'ladi. Asar qahramonlarining xatti-harakati, bola uchun xatti-harakat namunasidir. Vaqt o'tishi bilan bu xatti-harakatlar uning uchun

harakatlantiruvchi kuchga aylanadi. Keyingi hayotda bola kattalar maslahat bergani uchun emas, balki buning uchun maqtovg'a sazovor bo'lganligi uchun emas, balki boshqa yo'l tutishni bilmagani uchun yaxshi ishlay boshlaydi. Shuning uchun kattalar bolaga o'qish uchun asarlarni tanlash imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Biz har bir asarga bolalarga hayotning u yoki bu tomonini ko'rsatadigan oyna sifatida qarashimiz kerak. **Bolaning ruhi oq choyshabga o'xshaydi, biz unga o'z dunyomiz haqida gapirganimizdek, u umrining oxirigacha uni eslab qoladi.**

Har bir yosh bosqichi o'ziga xos xususiyatlar bilan ajralib turadi, shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolalarda ma'naviy-axloqiy fazilatlarni tarbiyalashda yanada samarali natijalarga erishish uchun bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olish kerak. Ushbu kontekstda ishlashda individual yondashuv ham juda muhim shartdir. Bu bolaning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda va unga individual yondashuv bolaga dunyomiz haqida to'liq tasavvur berishga imkon beradi. Yana bir muhim shart - **oilaviy kitobxonlik**. Bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda nafaqat o'qituvchi va bola o'qiydigan bog'cha, balki oila ham katta rol o'ynaydi. Oila bolaga birinchi hayot tajribasini beradi, u yerda u birinchi taassurotlarni oladi. Shuning uchun bu ish oila ishtirokisiz samarali bo'lmaydi. Oila ta'lim tizimining muhim elementi bo'lib, tizimni shakllantiruvchi asoslari urf-odatlar va an'analardir. Binobarin, oilaviy kitobxonlik bolalarni ajdodlarimizning hayotiy tajribasi bilan tanishtirishning eng qulay va qisqa yo'li, demakki, shaxsni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash vositasidir. Onaning ovozi orqali bola insoniy munosabatlar olami va butun atrofidagi dunyo bilan tanishishni boshlaydi. Bolaga ma'naviy qadriyatlarni yetkazish uchun ota-onalarning o'zlari ularga rioya qilishlari kerak. Chunki bolalar kattalarga taqlid qilishga moyil. Bolalarda axloqiy qadriyatlar haqida tug'ma tushuncha yo'q. Bizning loqaydligimiz mehr-oqibat, mehribonlik, saxovatlilik kabi tushunchalar farzandlarimizga notanish bo'lib qolishiga olib keladi. Ertak bolalarni ijodiy tafakkurga, butun insoniyat kelajagiga muhabbat va hurmatga o'rgatadi. Bolaning bolaligini ertaklar va bolalar kitoblarisiz tasavvur qilish qiyin. Ertaklar bolaning hayotiga bolalikdan kirib keladi va unga butun umri davomida hamroh bo'ladi. Albatta, ertaklarni o'yin-kulgi, shuningdek, zerikishning davosi deb bo'lmaydi. Zero, ertaklar bolani takomillashtirish yo'lidir. Bola o'zi sevgan ertak qahramonlari haqidagi hikoyani qayta-qayta eshitish uchun ota-onasi yoki o'qituvchilaridan sevimli kitobini o'qishni qayta-qayta so'rashi mumkin. Ko'pincha bola bosh qahramonlarga taqlid qiladi, ular kabi bo'lishga harakat qiladi. Axir, har bir bola haqiqatan ham qo'rqmas, kuchli bo'lishni va yaxshilik ekishni xohlaydi. Men kimman? Agar menda sehr bo'lsa, nima qilardim? Va shuning uchun bolalar ertaklarni yaxshi ko'radilar va o'z fantaziyalarida o'zlarini yaxshi sehrgarlar, devlar, parilar va boshqalar rovida tasavvur qilishadi. Kattalarning yetakchi vazifasi, menimcha, bolaning fantaziyasini to'g'ri ijobiy tomonga yo'naltirishdir, chunki unga salbiy munosabatda bo'lish unchalik qiyin emas.

Shunday qilib, ezgulik va yomonlik, ezgulik va yovuzlik, haqiqat va yolg'on, ishq va nafrat, xohish va burch o'rtasidagi axloqiy tanlovlarning cheksiz oqimida biz o'sib kelayotgan avlodni ma'naviy-axloqiy fazilatlar bilan tarbiyalashga intilamiz. Bu fazilatlar bolalarning go'zal va munosib hayot kechirishiga yordam beradi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya - bu insonning barqaror, barkamol rivojlanishini ta'minlaydigan hayotga qadriyatli munosabatni shakllantirish, shu jumladan, burch, adolat, mas'uliyat tuyg'ularini va shaxsning xatti-harakati va fikriga yuksak ma'no bera oladigan boshqa fazilatlarni tarbiyalashdir. Har qanday jamiyat to'plangan tajribani saqlab qolish va uzatishdan manfaatdor, aks holda nafaqat uning rivojlanishi, balki mavjudligi ham mumkin emas. Ushbu tajribaning saqlanishi ko'p jihatdan tarbiya va ta'lim tizimiga bog'liq bo'lib, u o'z navbatida ma'lum bir jamiyatning dunyoqarashi va ijtimoiy-madaniy rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda shakllanadi.

Qadim zamonlardan beri xalq ertaklari yosh avlodni axloqiy va estetik tarbiyalashda sodiqlik bilan xizmat qilgan. Ertaklarga qarama-qarshiliklar asosida yaxshilik va yomonlik, ezgulik va yovuzlikning tasviriy va ishonarli ifodalanishi xarakterlidir: xunuklik, yovuzlik, adolatsizlik yonida keskin va aniq ifodalangan yaxshilik, go'zallik, rostgo'ylik, halollik namoyon bo'ladi. Harakat va uning oqibati o'rtasidagi bevosita bog'liqlik xalq ertaklariga xos bo'lib, uning axloqini maktabgacha yoshdagi bolaga yaqin va tushunarli qiladi. U uchun mavhum tushunchalar bilan ishlash hali ham qiyin va yaxshilik va yomonlik, yaxshilik va yomonlik g'oyasini faktlar, aniq misollar asosida idrok etish ancha oson.

Ertak tili bola uchun ochiqdir. Hikoya oddiy va ayni paytda sirli. "Ma'lum bir davlatda ma'lum bir shohlikda ..." yoki "Hayvonlar gaplasha oladigan uzoq vaqtlarda ..." va bola allaqachon haqiqiy dunyoni tark etadi va ertak tomonidan qo'zg'atilgan fantaziyalar dunyosiga olib ketiladi. Ertak tasavvurni rivojlantirishga hissa qo'shadi va bu bolaning o'z muammolarini hal qilishi uchun zarurdir.

Ertak axloqiy muammolarni hal qilishga yordam beradi. Unda barcha qahramonlar aniq axloqiy yo'nalishga ega. Ular butunlay yaxshi yoki butunlay yomon. Bu bolaning xushyoqishini aniqlash, yaxshi va yomonni farqlash, o'zining murakkab va noaniq his-tuyg'ularini tartibga solish uchun juda muhimdir. Bola deyarli har doim o'zini ijobiy qahramon bilan tanishtiradi, ya'ni ertak mehr-oqibatni singdiradi, bolada empatiya ko'nikmalarini shakllantiradi.

Qadim zamonlardan beri ertak insoniyat jamiyatida bilim va tajribani uzatishning eng qulay va hissiy usuli bo'lib kelgan. Keyinchalik ertak nafaqat hayotni anglash vositasi, balki yosh avlodni axloqiy va estetik tarbiyalash maktabiga ham aylandi. Makon va vaqtni yengib, ertak hali ham bolaning hissiy dunyosiga katta ta'sir ko'rsatadi. Maktabgacha yoshdagi bolalik - bu inson hayotidagi kichik bir segment. Ammo bu vaqt ichida bola butun keyingi hayotidan ko'ra ko'proq narsani oladi, shuning

uchun axloqiy tarbiyada asosiy narsa bola yashaydigan muhit ekanligini unutmasligimiz kerak. Ma'lumki, bolalar sezilmaydigan darajada o'sadi, shuning uchun chaqaloqqa aytilgan ertak juda muhimdir. Ertak bolalarga to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatmalar bermaydi - "Ota-onangizni tinglang, kattalarni hurmat qiling", "Uydan ruqsatsiz chiqmang", lekin uning mazmuni doimo ular asta-sekin idrok etadigan, qayta-qayta matnga qaytayotgan saboqni o'z ichiga oladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki,ertakni idrok etish bolaning o'ziga, kelajagiga ishonchini oshirishga yordam berishi, uni qo'rqitmasligi kerak. Har qanday vaqtda ertaklarni birgalikda o'qish kichkintoyga ham, kattalarga ham ko'p narsalarni beradi, ularning qalbiga yaqinlashishga yordam beradi.

Bolalar ertaklarining o'rni faqat yoqimli o'yin-kulgi bilan cheklanmaydi. Ertak bolada tashvishlanishni bartaraf etish usuli sifatida ishlatilishi mumkin. Bolalarni ertak bilan o'rgatish vazifasi juda qiyin. Farzandingizning xususiyatlari bilan bog'liq bir qator fikrlarni hisobga olish kerak. Ertakda ko'p asrlilik xalq hikmatlari mavjud. Ertaklarda yaxshilik doimo g'alaba qozonadi, yomonlik esa yo'q bo'lib ketishi kerak. Bu bolalarni ertaklar asosida tarbiyalashda juda muhimdir.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Zaporjets A.V. Maktabgacha yoshdagi bolaning adabiy asarni idrok etish psixologiyasi: tanlangan psixologik asarlar. - M.: Ma'rifat, 2003.
2. Ertaklardan maktabgacha va boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarni axloqiy tarbiyalash vositasi sifatida foydalanish // Diplom ishi. - [Elektron resurs] - Kirish rejimi. - URL: 2001
3. Ertak - maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxsida ijobiy axloqiy fazilatlarini tarbiyalash vositasi sifatida [Elektron resurs]
4. I. Zimina "Maktabgacha yoshdagi bolalarni ta'lim tizimida xalq ertaklari" 1-son - 5-son 2005 yil;
5. N. Isaeva "Ertak katta yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalarning psixo-emotsional sohasini optimallashtirish vositasi sifatida" 7-son 2012 yil;